

† PROF. DR EDWARD WALERY JANCZEWSKI

WSPOMNIENIE POŚMIERTNE

W dniu 24 sierpnia 1959 roku zmarł w Krakowie jeden z najstarszych seniorów geofizyki polskiej prof. dr Edward Walery Janczewski, kierownik Katedry Geofizyki Geologicznej Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie. Zmarły był jednym z najlepszych specjalistów z dziedziny geofizyki w Polsce.

Prof. dr Edward Walery Janczewski urodził się 28. II. 1887 r. w Krakowie jako syn profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego, znanego biologa. W roku 1906 ukończył gimnazjum im. Nowodworskiego w Krakowie, a następnie rozpoczął na Uniwersytecie Jagiellońskim studia z zakresu chemii. Po trzech latach przenosi się do Lozanny w Szwajcarii i kontynuuje studia chemiczne, które kończy egzaminem dyplomowym. Z tą chwilą zainteresowuje się młody chemik problemami glaciologicznymi, zapoznaje się z nimi bliżej najpierw we Fryburgu i Lozannie pod kierunkiem profesorów Brunhesa i Lugeona; z kolei przenosi się do Zakładu Geologii w Neuchâtel, kierowanego przez prof. Argand'a i u niego wykonuje pracę pod tytułem „Le val de Bagnes, étude de morphologie glaciaire”. Praca ta daje mu dyplom licencjatu.

Jako glaciolog kontynuuje młody doktor badania glaciologiczne nad odtworzeniem formy przedglacialnej doliny Renu Alpejskiego, o czym zdaje sprawę w pierwszej swej pracy drukowanej: *Les vallées préglaciaires du Rhin Alpin*”. Wykonawstwo tej pracy przypadło na okres pierwszej wojny światowej, z druku zaś wyszła ona w roku 1918. W czasie wykonywania prac glaciologicznych młody E. Janczewski dużo wysiłku poświęca zagadnieniom z zakresu geodezji, wykonuje nawet pewne prace pomiaro-

we w Alpach. Na marginesie tych prac zapoznaje się z zagadnieniami z dziedziny astronomii, a potem dodatkowo zaciekawia się jeszcze sejsmologią, która w tym czasie święci tryumfy bujnego rozkwitu. Sprowadza go ta nowa pasja do obserwatorium w Lozannie kierowanego przez prof. P. Mercantona.

Tymczasem skończyła się wojna światowa i nowo powstała Polska wezwwała go do pracy w kraju. E. Janczewski osiada w Warszawie i obejmuje funkcję geologa w Państwowym Instytucie Geologicznym w roku 1921.

Zanim w całości poświęci się sprawom geofizyki na usługach geologii, młody Janczewski w swym porywie zapału i uwielbienia dla gór interesuje się naszymi Tatrami: zostaje członkiem Komisji Polsko-Czechosłowackiej dla Spraw Granicy w Tatrach i z tej okazji występuje jako projektodawca sieci triangulacyjnej w tym zakątku kraju. Następnie bierze udział w jej bezpośrednim wykonawstwie, dokonując pomiarów szeregu trudnych partii tatrzańskich.

Jako pracownik naukowy Państwowego Instytutu Geologicznego pracuje w swym środowisku nad rozbudzeniem wśród grona kolegów serca do podjęcia prac z zakresu geofizyki i zaprzągnięcia ich danych dla powiązania z problemami geologicznymi. W tej pracy odnosi sukces, bo udaje mu się w roku 1925 przekonać kierownictwo Instytutu do wysłania go do Budapesztu w celu gruntownego zapoznania się od strony instrumentalnej i wykonawczej z pracami Instytutu Fizyki, kierowanego przez prof. E. Ötösa, którego osiągnięcia i powodzenia w dziedzinie nowo przez niego skonstruowanej wagi skręceń rozbrzmiewały sławą po całym świecie.

Instytut Geologiczny zakupuje wagę skręceń i dr E. Janczewski organizuje po powrocie z Węgier pierwsze w Polsce pomiary wagą. Pracę rozpoczyna na terenie wschodniego Przedgórze Karpat, w okolicy Kałusza w dolinie rzeczki Siwki, pracując nad rozpoznaniem złoża soli potasowej dla Towarzystwa Eksploatacji Soli Potasowych (TESP). Prace pomiarowe w owych czasach na ówczesnych przyrządach, które były dopiero pierwotnymi wzorami i pozwalały powoli zdobywać potrzebne doświadczenia, były bardzo żmudne, gdy się je ocenia dzisiejszymi kategoriami pomiarowymi. Z przebiegu tych prac składa sprawozdanie dr E. Janczewski w kilku zwięzłych rozprawach, a mianowicie od strony teoretycznej w biuletynie P. I. G. w roku 1927, od strony zaś wynikowej w Sprawozdaniach z Posiedzeń P. I. G. kolejno w latach 1927, 28, 29, 30.

W roku 1929 odbył się we Lwowie pierwszy Zjazd Geologów Asocjacji Karpackiej; dr E. Janczewski wygłasza na nim referat, który następnie ukazuje się w pamiętniku zjazdu; referat nosi tytuł: O zastosowaniu metod geofizycznych do poszukiwań naftowo-geologicznych w Karpatach i na Podkarpaciu.

Raz poświęciwszy się zagadnieniom z grawimetrii nie spuszcza oka z wszystkich osiągnięć, jakie w tej dziedzinie dokonują się za granicą tak w zakresie metodycznym jak i instrumentalnym. W rozprawie pod tytułem „O typowych metodach pomiarów grawimetrycznych” Biul. Tow. Geofizyków z. I, 1931 zdaje z tego sprawę. Bacznie śledzi, czy francuskie wysiłki Piotra L e j e y a nad wahadłem odwróconym, niemieckie T h y s s e n a i osobno G r a f f a nad pierwotypami grawimetrów statycznych, czy wreszcie I s s i n g a w Szwecji nad grawimetrami kwarcowymi osiągną na tyle wielką praktyczną sprawność, że któreś z nich będzie można zaprząć do wykonania w Polsce pomiarów siły ciężkości, o której tak bardzo mało było wiadome. Wreszcie przychodzi chwila decyzji, dr E. Janczewski wy-

biera grawimetr Thyssena, Państwowy Instytut Geologiczny go zakupuje i dr E. Janczewski rozpoczyna pierwszą w Polsce serię pomiarów siły ciężkości na drodze statycznego pomiaru. Proces mierzenia jest nieporównanie szybszy, zatem gęstość sieci pomiarowej znacznie zwiększona w porównaniu z siecią pomiarów wahadłowych; te dwa czynniki pozwalają E. Janczewskiemu kierującemu się doskonałą intuicją odkryć największą w Polsce złożową, ujemną anomalię grawimetryczną Izbicy — Kłodawy i drugą koło Barcina. Wykrycie wspomnianej anomalii grawimetrycznej było wielką rewelacją i wzbudziło w gronie geologów ogromne poruszenie. Z jej istnieniem łączono nadzieję na wykrycie z jednej strony złóż soli potasowych, z drugiej strony widziano możliwości występowania ewentualnych złóż ropy naftowej. Wielka anomalia stała się przedmiotem skoncentrowanych wysiłków poszukiwawczych. Zachęcony powodzeniem wzmaga E. Janczewski tempo dokonywania pomiarów grawimetrycznych. Tymczasem wybuchła druga wojna światowa, Instytut Geologiczny w Warszawie owładają Niemcy hitlerowscy, a E. Janczewski skupia cały wysiłek w kierunku obrony dorobku materialnego z dziedziny geofizyki. Pożar gmachu Instytutu niweczy materiały, zbierane z takim trudem przez E. Janczewskiego całymi latami.

Zanim rozwój aparatów grawimetrycznych na tyle postąpił, że można było w Polsce rozpocząć systematyczne pomiary grawimetrami statycznymi, E. Janczewski zaczynał serię prac poszukiwawczych jeszcze w dwu innych dziedzinach geofizyki poszukiwawczej. I tak w roku 1933 staje się z ramienia Państwowego Instytutu Geologicznego spadkobiercą i kontynuatorem pomiarów sejsmicznych, rozpoczętych przez niemiecką firmę Seismos metodą fal załamanych na terenie Przedgórze Wschodnich Karpat dla Przemysłu Naftowego, reprezentowanego przez firmę Pionier. Z prac tych E. Janczewski zdaje sprawę w Sprawozdaniach Pioniera z roku 1933.

W roku 1934 rozpoczyna E. Janczewski serię prac pomiarowych z dziedziny magnetyzmu poszukiwawczego. Celem tych badań jest okonturowanie występowania bazaltów we wschodniej Polsce koło Janowej Doliny. Seria tych prac, przedsięwziętych z ramienia Państwowego Instytutu Geologicznego, znajduje swój wyraz w licznych streszczeniach referatów, wygłaszanych na posiedzeniach naukowych w okresach sprawozdawczych Instytutu (patrz pozycje w spisie poniżej: 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22). W polowej praktyce na obszarze poszukiwań spotyka dr E. Janczewski pewną różnorodność skał magmowych i dzięki sensownie rozplanowanym pomiarom poszukiwawczym stara się ustalić osobno dla bazaltów i granitów odrębne obszary anomalne z myślą, by obszary te umieć oddzielnie przypisywać tym rodzajom skalnym. Przystępuje do systematycznej interpretacji ilościowej głębokości występowania stropu bazaltów, a tego rodzaju opracowanie wyników przedstawiało bardzo poważny sukces w owych czasach.

Po wojnie wrócił dr E. Janczewski do pracy w Państwowym Instytucie Geologicznym i zajął się ponownym obliczeniem dokonanych przez siebie przed wojną spostrzeżeń grawimetrycznych, których opracowanie zginęło w płomieniach pożaru Instytutu Geologicznego, notatki zaś połowe zachowały się w rękach wykonawcy. W świetle tych liczb ogromnie rozległa — a przy tym jakże charakterystyczna — anomalia Izbicy Kłodawy wystąpiła w całej wyrazistości: dało to E. Janczewskiemu bodziec do prób jej interpretacji ilościowej, a trzeba wiedzieć, że uważanie map anomalii bouguerowskich nie za cel ostateczny pracy geofizyka, lecz za materiał do roz-

poczęcia prób ilościowych spekulacji matematycznych było w owym czasie czymś niecodziennym (patrz spis prac pozycje: 23, 24).

Jeszcze na długo przed rozpoczęciem się drugiej wojny światowej nurtowała E. Janczewskiego myśl o konieczności założenia w Polsce w pełni nowoczesnej stacji seismologicznej. Wkrótce znalazł przychylnego inwestora w osobie Państwowego Instytutu Geologicznego, ale z chwilą urzędywistnienia jego myśli, rozpoczęły się ogromne kłopoty z uzyskaniem odpowiedniej lokalizacji dla przyrządów w wielkomiejskim środowisku Warszawy. Po wojnie — tym razem już jako profesor — wraca E. Janczewski do swych zamiłowań w sprawach seismologii, a terenem jego wyżycia się staje się Górny Śląsk, zagrożony wielką plagą tąpnięć w kopalniach. Prof. Janczewski gromadzi przeogromny materiał obserwacyjny, uzyskany przez kilka specjalnie zbudowanych przez Przemysł Węglowy stacji seismologicznych, przeanalizowuje ten materiał i dane jeszcze szeregu innych stacji krajowych i zagranicznych, oblicza kilkadziesiąt wypadków wstrząsów seismicznych metodami kilkoma i własną, przez siebie opracowaną metodą. W tej dziedzinie staje się pierwszorzędnym fachowcem z zakresu bliskich trzęsień ziemi, czego dowodem niechaj będzie np. fakt wykrycia intuicyjnie zjawiska cienia seismicznego na obszarze Stanów Zjednoczonych na podstawie skąpych biuletynów oficjalnych, którego istnienie potwierdził później Gutenberg, światowej sławy seismolog amerykański, gdy mu prof. Janczewski na drodze korespondencyjnej swe spostrzeżenia zasygnalizował. Z dziedziny seismologii pozostawił prof. Janczewski szereg prac naukowych (patrz spis prac 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34).

W roku 1947 obejmuje kierownictwo Zakładu Geofizyki Stosowanej, a od roku 1952 kierownictwo Katedry Geofizyki Geologicznej i Oddziału Geofizyki na Wydziale Geologiczno-Poszukiwawczym Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie. W związku z tym opracowuje szereg skryptów, które do dziś dnia stanowią jedyną podręcznikową literaturę dla studiującej młodzieży. Wychowuje młodą kadrę swych najbliższych współpracowników naukowych, a także liczne bardzo grono geofizyków, którzy rozprószeni w całym kraju na placówkach geofizycznych w instytucjach, w których pracują, wprowadzają w życie zasady pracy, które im wszczepił prof. E. Janczewski.

Henryk Orkisz

RÉSUMÉ

Le 24 août est décédé le professeur dr Edward Walery Janczewski, directeur de l'Institut de la Géophysique Appliquée de l'Académie de Mines et de Métallurgie à Kraków. Prof. E. W. Janczewski poursuivit ses études supérieures en Suisse. Entre les deux guerres mondiales il travaillait dans le Service Géologique de Pologne à Warszawa.

E. W. Janczewski a employé en 1927, pour la première fois en Pologne, les mésurages à l'aide de la balance d'Éötös pour les recherches des gisements des sels potassiques, et il les a continuées jusqu'à 1930. Entre les années 1933—34 il entreprenait des mésurages sismiques dans l'avant-pays des Karpathes Orientales, se servant de la méthode de réfraction.

Durant les années 1934—1937 il exécutait des mésurages magnétiques ayant pour but de fixer l'étendue des projections basaltiques, ainsi que la profondeur de leur toit. En 1938 il se mit à faire des mésurages à l'aide du

gravimètre statique de *Thyssen* et il a découvert le grand dôme de sel Izbica — Kłodawa.

La deuxième guerre mondiale une fois terminée, *E. W. Janczewski* s'occupa des observations des stations sismologiques, installées dans le Bassin Houiller de la Silésie, en vue de fixer un rapport éventuel entre les tremblements de terre et les chocs des masses rocheuses dans les mines. Il a élaboré dans ce but sa propre méthode de calculation à l'aide de laquelle il a calculé quelques dizaines de tremblements de terre. Selon son avis il arrive que les phénomènes tectoniques causent des chocs des masses dans les mines.

Traduit par M. Langie

SPIS PRAC *E. W. JANCZEWSKIEGO*

- Le val de Bagnes, étude de morphologie glaciaire (z mapą 1 : 5000), praca dyplomowa nie publikowana.
1918. Les vallées préglaciaires du Rhin alpin. *Bull. Soc. vand. sc. nat.* 52, nr 194, pp. 45—48.
1927. Badania grawimetryczne na Podkarpaciu. *Spraw. PIG* T. 4, z. 1/2, pp. 145—186, Warszawa.
1927. Sprawozdanie z badań grawimetrycznych wykonanych w okolicy Kałusza. *Posiedz. nauk. PIG* 17, pp. 3—4, Warszawa.
1928. Sprawozdanie z badań grawimetrycznych wykonanych w r. 1927 w okolicach Kałusza. *Posiedz. nauk. PIG* 21, pp. 49—50, Warszawa.
1929. Sprawozdanie z badań grawimetrycznych, wykonanych w roku 1928 na Podkarpaciu. *Posiedz. nauk. PIG* 24, pp. 53—54, Warszawa.
1930. Sprawozdanie z robót geofizycznych, wykonanych w roku 1929 w związku z poszukiwaniami złóż soli potasowych. *Posiedz. nauk. PIG* 27, pp. 42—44, Warszawa.
1930. O zastosowaniu metod geofizycznych do poszukiwań naftowo-geologicznych w Karpatach i na przedgórzu. *Pam. I Zjazdu geol. naft.* pp. 81—96, Warszawa.
1931. Sprawozdanie z badań geofizycznych, wykonanych w r. 1930 na Podkarpaciu. *Posiedz. nauk. PIG* 29, pp. 26—29, Warszawa.
1931. O nowych metodach pomiarów grawimetrycznych, przedłożonych na IV Zjeździe Międzynarodowej Unii Geodezyjno-Geofizycznej. *Biul. Tow. Geofiz.* 1, 36—38, Warszawa.
1932. Ruchy sejsmiczne zauważone w Polsce w lutym 1932. *Posiedz. nauk. PIG* 33, pp. 70—72, Warszawa.
1932. O wynikach pomiarów grawimetrycznych koło Góry Św. Małgorzaty z punktu widzenia tektonicznego. *Posiedz. nauk. PIG* 33, pp. 113—114, Warszawa.
1933. Badania sejsmiczne Daszawa-Drohobycz. *Spraw. Pioniera.*
1933. Badania sejsmiczne Drohobycz-Sambor. *Spraw. Pioniera.*
1933. Anomalie grawimetryczne na przedgórzu polskich Karpat Wschodnich. *Geol. Statyst. naft.* 8, pp. 114—118, Warszawa.
1934. Sprawozdanie z badań geofizycznych, wykonanych w r. 1933. *Posiedz. nauk. PIG* 39, pp. 61—63, Warszawa.
1935. Sprawozdanie z badań geofizycznych, wykonanych w dorzeczu Horynia na Wołyniu w okresie 1934/1935. *Posiedz. nauk. PIG* 42, pp. 84—86, Warszawa.
1935. Wyniki pomiarów magnetycznych w okolicy Druskienik. *Posiedz. nauk. PIG* 43, pp. 1—3, Warszawa.
1936. Z badań geofizycznych w dorzeczu Horynia na Wołyniu. Komunikat II. *Posiedz. nauk. PIG* 44, pp. 31—34, Warszawa.

1936. O stosunku bazaltów w Janowej Dolinie do serii tuffitowej (wspólnie z J. Samsonowiczem). *Posiedz. nauk. PIG* 46, pp. 8—10, Warszawa.
1937. O pomiarach geofizycznych dokonanych na Wołyniu w r. 1936/37. *Posiedz. nauk. PIG* 48, pp. 44—45, Warszawa.
1937. Próba interpretacji zdjęć geofizycznych, wykonanych dotychczas na Wołyniu (wspólnie z J. Samsonowiczem i A. Żewierżejewem). *Posiedz. nauk. PIG* 48, pp. 43—44.
1946. Anomalie grawimetryczne na Kujawach z mapą 1 : 300 000. *PIG* (na prawach rękopisu), Warszawa.
1946. Próba interpretacji anomilii grawimetrycznych Izbica-Kłodawa, z mapką 1 : 100 000 i przekrojem 1 : 50 000. *PIG* (na prawach rękopisu). Warszawa.
1948. Geofizyka, cz. I (grawimetria). Sekcja Wydawn. Bratn. Pom. Stud. Akad. Górn.-Hutn. 4, skrypt, Kraków.
1949. Geofizyka, cz. II. (sejsmologia). Sekcja Wydawn. Bratn. Pom. Stud. Akad. Górn.-Hutn. (skrypt), Kraków.
1950. Zagadnienia wstrząsów podziemnych w Polskim Zagłębiu Węglowym i metody badania tych zjawisk. *Biul. Śląsk. Stacji Geofiz.* 1, Racibórz.
1954. Geofizyczne metody poszukiwawcze. Państwowe Wydawn. Naukowe, pp. 254, Warszawa.
1955. Zarys sejsmologii ogólnej i stosowanej. Wydawnictwa Geologiczne, pp. 1—315, Warszawa.
1955. Wyznaczanie położenia ognisk kilku górnośląskich wstrząsów sejsmicznych z 1950 r. *Acta geophys. pol.* vol. 3, nr 1, pp. 3—22.
1955. Une nouvelle méthode de détermination des coordonnées hypocentrales d'un séisme rapproché. *Bull. Acad. Pol. Sc. Cl. 3*, vol. 3, nr 1, pp. 55—59, Warszawa.
1955. Trzęsienia ziemi na Górnym Śląsku, cz. I. *Arch. Górn.-Hutn.*, t. 3, z. 2, pp. 205—221.
1956. Trzęsienia ziemi na Górnym Śląsku, cz. II. *Arch. Górn.*, t. 1, z. 4, pp. 321—343.
1957. Sejsmiczna aktywność dyslokacji w podłożu karbonu górnośląskiego. *Prz. geol.* R. 5, nr 6, pp. 280—282, Warszawa.